

HİKMET-AKADEMİK EDEBİYAT DERGİSİ
[JOURNAL OF ACADEMIC LITERATURE]
YIL 9, SAYI 19, GÜZ 2023

Dr. Öğr. Üyesi Bekir BELENKUYU

Anadolu Üniversitesi
Edebiyat Fakültesi
Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
Eskişehir/TÜRKİYE
bekirbelenkuyu@anadolu.edu.tr
ORCID

**FUZÛLÎ VE BÂKÎ ÖRNEKLİĞİNDE
MAHLASTA YAPILAN ZİHAF
MESELESİ**

THE QUESTION OF ZIHAF MADE
IN PSEUDONYM IN THE EXAMPLE
OF FUZÛLÎ AND BÂKÎ

Makale Türü: Araştırma Makalesi
Yükleme Tarihi: 23.08.2023
Kabul Tarihi: 12.09.2023
Yayınlanma Tarihi: 31.10.2023

Article Information: Research Article
Received Date: 23.08.2023
Accepted Date: 12.09.2023
Date Published: 31.10.2023

İntihal / Plagiarism

Bu makale **turnitin** programında taranmıştır.
This article was checked by **turnitin**.

Atf/Citation

Belenkuyu, Bekir, "Fuzûlî ve Bâkî Örneğinde Mahlasta Yapılan Zihaf Meselesi", *Hikmet-Akademik Edebiyat Dergisi [Journal of Academic Literature]*, Yıl 9, Sayı 19, Güz 2023, s. 144-164.

Belenkuyu, Bekir, "The Question of Zihaf Made in Pseudonym in the Example of Fuzûlî and Bâkî", *Hikmet-Journal of Academic Literature*, Year 9, Volume 19, Fall 2023, p. 144-164.

10.28981/hikmet.1349006

Yayımlanan makalelerde Araştırma ve Yayın Etiğine riayet edilmiş; COPE (Committee on Publication Ethics)'un Editör ve Yazarlar için yayımlanmış olduğu uluslararası standartlar dikkate alınmıştır.

Dr. Öğr. Üyesi Bekir BELENKUYU

FUZÛLÎ VE BÂKÎ ÖRNEKLİĞİNDE MAHLASTA YAPILAN ZİHAF MESELESİ

THE QUESTION OF ZIHAF MADE IN PSEUDONYM IN THE EXAMPLE OF FUZÛLÎ AND
BÂKÎ

ÖZ

Türk şiirinde uzun tecrübeler sonunda tutarlı bir kurallar manzumesi haline gelen aruz vezninin bazı meseleleri genellikle yüzeysel bir şekilde değerlendirilmektedir. Bu meselelerden biri şairlerin mahlasta zihaf yaptığı hakkındaki düşüncedir. Fakat mahlasta yapılan zihafın niceliği ve niteliği hakkında henüz yeterli bir veri elimizde bulunmamaktadır. Bu çalışma Osmanlı şairlerinin nispet i'siyle biten mahlaslarının son hecesinde yaptıkları zihafın keyfiyetini Fuzûlî ve Bâkî'nin Türkçe şiirleri örneğinde ortaya koymayı amaçlamaktadır. Bunun için ismi geçen şairlerin mahlas kullanımı hakkında giriş mahiyetinde genel bir değerlendirme yapılmıştır. Çalışmada ilk olarak zihaf uygulaması doğrudan aruz vezniyle ilgili olduğu için şiirlerin aruz kalıplarına odaklanılmıştır. Bu noktada kullanılan aruz kalıbıyla şairlerin mahlası zihaf kullanımları arasındaki ilişki hakkında somut veriler ortaya koyulmuştur. Bunu yaparken sonuçların daha anlamlı olması için mahlasın hem zihaf hem de zihafsız kullanımları bir arada değerlendirilmiştir. İkinci olarak anlamın mahlasta yapılan zihaf hususunda nasıl bir işlevi olduğuna değinilmiştir. Anlamı şekillendiren terkip ve eklerin mahlastaki zihafa nasıl yön verdiği üzerinde de durulmuştur. Bu sayede şairlerin mahlasta yaptığı zihafın keyfiyeti hakkında somut veriler ortaya koyulduğu gibi diğer şairlerin mahlasta yaptığı zihaf ile ilgili yapılacak araştırmalar için de bir örnek sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Aruz, Mahlas, Zihaf, Bâkî, Fuzûlî.

ABSTRACT

Some issues of aruz prosody, whose rules have become quite consistent as a result of long experience, are generally evaluated superficially. One of them is the thought that poets make zihaf in pseudonyms. However, we do not have sufficient data on the quantity and quality of the zihaf made in the pseudonym. This study aims to reveal the quality of the zihafs made by the Ottoman poets in the last syllable of their pseudonyms ending with suffix of relation the example of Fuzûlî and Bâkî's Turkish poems. For this, a general evaluation has been made as an introduction about the use of pseudonyms by the mentioned poets. Since the practice of zihaf is directly related to the prosody meter, the study first focused on the prosody patterns of the poems. At this point, concrete data have been revealed about the relationship between the arud pattern used and the poets' use of the pseudonym by making it zihaf. While doing this, both the uses of the pseudonym with and without zihaf were evaluated together in order to make the results more meaningful. Secondly, it has been mentioned what kind of function the meaning has on the zihaf made in the pseudonym. It is also emphasized how the Persian phrase and Turkish suffixes that shape the meaning shape the zihaf in the pseudonym. In this way, concrete data about the quality of the zihaf made by the poets in the pseudonym have been revealed. In addition, an example is presented for the researches to be made about the zihaf made by other poets under the pseudonym.

Keywords: Prosody, Pseudonym, Zihaf, Fuzûlî, Bâkî.

Giriş

Osmanlı Şiiri teşekkül etmeye başladığı ilk asırlardan itibaren işlene işlene birçok hususta tutarlı bir kurallar manzumesi oluşturmuştur. Bu kuralların pek çoğu doğrudan edebî eser verenler tarafından uygulanmakla birlikte edebî eserleri sıkı bir tenkit süzgecinden geçirenler tarafından da ortaya konulmuştur. Osmanlı Şiiri'nin edebiyat kuramını baştan sona ele alan tarihî kaynakların şimdilik yetersiz oluşu uzun tecrübeler sonucu oluşan ve dikkatlice bakıldığında ortak yönleri kendini belli eden kuralların göz ardı edilmesine sebep olmamalıdır. Bu yüzden belli sınırlar çerçevesinde ortaya konulacak somut veriler sayesinde göz ardı edilen hususlara dikkatlice göz atmak yerinde olacaktır.

Manzum metinlerin olmazsa olmazı olan aruz vezniyle ilgili hususlar da genellikle teori zemininde ele alınmaktadır. Ana hatlarıyla Osmanlı Şiiri'nin vezin hususiyetleri ortaya konulmuştur. Ancak vezin tasarruflarıyla ilgili meseleler üzerine yapılacak çalışmaların daha pek çok yeni bilgiye kapı aralayacağı anlaşılmaktadır. Her şair ve hatta her manzume özelinde yapılacak aruz tetkiklerinin Osmanlı şairlerinin üslubuna dair bazı muğlak bilgileri açığa çıkarması da beklenen bir sonuçtur.

Aruz vezninin uygulanmasında bahsedilen konulardan biri de mahlaslarda, özellikle nispet î'sinde (yâ-yı nisbî) yapılan zihaflardır¹. Zihaf aslında aruzun aslî cüzlerinde meydana gelen değişikliklere verilen isimdir. Ancak Türk edebiyatında bu asıl anlamının dışında, bir hecenin kendi değerinin altında kullanılması ve çoğunlukla med harfinin kısaltılması anlamında kullanılmaktadır. Bu anlamda zihaf yerine kasr terimi de karşımıza çıkar (Şafak, 2003, 59). Arapça ve Farsça kelimelerde uygulanan zihaf genel itibarıyla pek makbul görülmemeyen bir tasarruftur. Yine de bu genellemeye temkinli yaklaşmak gerekir. Nispet î'sinde yapılan kısa okumalar da zihafı birer tasarruf olarak değerlendirilmelidir.

Aruzla ilgili pek çok kıymetli bilgiyi ihtiva eden kaynaklarda şairlerin genel hatlarıyla değerlendirilmesi sonucunda mahlastaki nispet î'sinin kısa okunarak zihaf yapıldığı ve bu uygulamanın şairler tarafından bir kusur olarak görülmediği ifade edilmiştir (Saraç, 2007, 216; Dilçin, 2009, 15; Yağcıoğlu, 2009, 42). Ancak bu zihafın hangi şart ve durumda yapıldığı hakkında detaylı bir bilgiye yer verilmemiştir.

Mahlaslarda yapılan zihafın hangi sıklıkla karşımıza çıktığı ve nasıl bir niteliğe sahip olduğu hakkında varılacak sonuca örnek olması bakımından

¹ Nispet î'sinin yalnızca mahlaslarda değil kullanıldığı başka yerlerde de zihafa uğrayarak kullanıldığı görülmektedir. Ancak bu husus ayrıca ele alınması gereken geniş bir konudur. Bu çalışmada Osmanlı Şiiri'nde 1760 şairin kullandığı 385 farklı nispet î'li mahlasa (Yıldırım, 2006, 50) örneklik teşkil etmesi bakımından Fuzûlî ve Bâkî mahlaslarındaki zihaf hakkında bir inceleme ortaya konulacaktır. Konu iki şair arasında kıyaslamalı bir şekilde ele alınarak diğer şair mahlaslarında da uygulanabilecek bir yöntem sunacaktır.

bu çalışmada Fuzûlî ve Bâkî mahlasları incelenmiştir². Mahlas hakkında verilen genel bilgilerden sonra şairlerin mahlasta uyguladığı veya uygulamadığı zihaf tasarrufu nitelik ve nicelik itibarıyla değerlendirilmiştir.

Yapılacak tespitler için Fuzûlî'nin *Türkçe Dîvân*'ında (Kılınç, 2021) ve *Leylâ vü Mecnûn* (Doğan, 2018) adlı eserinde yer alan mahlaslı beyitler veya mısralarla Bâkî'nin *Türkçe Dîvân*'ında (Küçük, 2019) karşımıza çıkan mahlaslı beyitler veya mısralar değerlendirmeye tabi tutulmuştur. Aşağıdaki bahislerde kaydedilen şiir numaraları da bu eserlerdeki sıraya işaret etmektedir³.

1. Fuzûlî ve Bâkî'nin Mahlas Kullanımına Genel Bir Bakış

Daima özgünlük iddiasında olan şairlerin şahsiyetlerini korurken bir yandan da muhataplarının dikkatini çeken mahlaslar mistik birer işaret gibi şairleri diğerlerinden ayırt etmeye yarar (Yıldırım, 2000, 1055). Çoğunlukla kendi asıl adlarıyla edebiyat sahasına çıkmayan şairler seçtikleri mahlaslarla eğilimini veya gönlünde yaşattığı bir vasfı aksettirmektedir (Akün, 1994, 395). Özgün bir mahlas seçmenin ne kadar önemli olduğunu ortaya koyması bakımından Fuzûlî'nin *Farsça Dîvân*'ının dibacesinde yer alan ifadelerle bakmak yerinde olacaktır. Bu ifadelerde şairin mahlasının anlamları da açıkça belirtilmektedir:

“...Doğru söylemek icab ederse işte bu çekinme şimdiki mahlâsımı almama sebep oldu. Zira şi'ire başladığım zamanlar her gün bir mahlâsı beğeniyor, bir müddet sonra aynı mahlâsı kullanan bir şa'ire rastlayıp aldığım mahlâsı değiştiriyordum. Nihayet anlaşıldı ki benden evvel gelen şa'ir dostlarım ibarelerden ziyade mahlâsları kapışmışlar. Düşündüm, eğer şi'irde başkaları ile müşterek bir mahlâs alırsam muvaffak olamadığım takdirde bana yazık olur. Muvaffak olursam mahlâs ortağıma zulmetmiş olurum. Bu benzerliği ortadan kaldırmak için “Fuzûlî” mahlâsını aldım ve ortaklarımın bana zulüm edip beni muhtarib etmelerinden kurtulmak için mahlâsımın himayesine sığındım. Bu lâkab kimsenin hoşuna gitmeyeceği için bir başkasının bana ortak çıkararak beni rahatsız etmeyeceğine karar verdim. Hakikaten de bu lâkabı almakla ortaklıktan bana gelebilecek üzüntülerin kapısını kapadım ve şiirlerin karışması endişesinden kurtuldum.

...

² XVI. yüzyılın pek çok yönden en başarılı şairlerinden olan Fuzûlî (öl. 963/1556) ve Bâkî (öl. 1008/1600) Osmanlı Şiiri'ne numune olacak oldukça nitelikli eserler ortaya koydukları için mesele bu iki isim odağında ele alınmıştır. Farklı meselelerin yine bu iki isim çerçevesinde ele alındığı başka çalışmalar da yapılmıştır (Kaplan, 2018; Gider, 2017; Öztekin, 2002; Yağcıoğlu, 2009; Yağcıoğlu, 2010). Özellikle Fettah Kuzu'nun çalışmasında (2018) iki şairin mahlas beyitleri aşk ve şiir odağında değerlendirilmiştir.

³ Çalışmadaki verileri sadeleştirmek adına ve mahlaslar şiir boyunca sadece bir defa zikredildiği için beyit numaraları ayrıca belirtilmemiş, yalnızca şiir numaraları verilmiştir. Mahlasın yer bilgisine işaret eden “K.” kısaltması “Kaside”yi, “G.” kısaltması “Gazel”i, “LM” kısaltması “Leylâ vü Mecnûn” mesnevisini ifade etmektedir. Ayrıca yazının hacmini uzatmamak için meselenin izahında bütünüyle görülmesi gerekmediğinden beyitler çalışmanın sonundaki iki örnek haricinde tam olarak verilmemiştir.

İkincisi: ben bütün ulûm ve fûnûnu nefsimde toplamış bir insan olmak için çalışıyordum. Bunu ifade eden bir mahlâs bulmuştum. Zira “Fuzûlî” lügatte ulûm ve fûnûn gibi “fazl”ın cem’idir. “Fuzûlî”nin halk arasında öteki mânası edebe muhâlif harekettir. Bundan daha edebe muhâlif ne hareket olabilir ki kadri yüksek âlimlerle pek az beraber bulunduğum, merhametli sultanlar tarafından yetiştirilmediğim, seyahatten nefret ettiğim hâlde daima aklî bahislerde hakîmlerin muhtelif hükümlerine i’tiraz eder; naklî mes’elelerde fakihlerin mücadelesine karışır; edebiyatın muhtelif şubelerinde her şubenin üstadı ile ibarelerin güzelliği, edanın letafeti hususlarında münakaşaya kalkışırım. Her ne kadar bu hareket, Fuzûlî’nin kemaline alâmettir, amma Fuzûlîliğin (fodulluğun) da son derecesine işaretir.” (Tarlan, 1950, 6-7)

Bâkî’nin mahlasına bakıldığında da şairin kendine olan bakışının bir yansıması görülmektedir. Mahmud Abdülbâkî olan asıl adından mülhem alınmış ve sonsuzluk anlamına gelen bu mahlas iddialı olduğu kadar şairin kendine has sanat anlayışını da ifade eder. Daha genç yaşlarından itibaren sanatına sıradan halktan ta sultana kadar teveccüh gösterilen Bâkî daima sözlerinin kıymetinden haberdar bir şair olarak ömür sürmüştür. Bu farkındalık kendi sözleriyle ölümsüz olacağı hissini şaire mutlaka tattırması olmalıdır. Hal böyle olunca şairin Bâkî mahlasını büyük bir iftiharla ömür boyu kullandığı, şiirlerine bakıldığında anlaşılmaktadır.

Her iki şairin Arapça ve Farsça manzumelerinin dışında kalan Türkçe şiirleri çerçevesinde yapılan bu araştırmada Fuzûlî’nin 497, Bâkî’nin 636 müstakil manzumesi incelenmiştir. Fuzûlî’nin *Dîvân*’ındaki şiirlerden başka *Leylâ vü Mecnûn* mesnevisinde özellikle gazel, murabba gibi farklı nazım şekillerinde yer alan 31 adet mahlas da değerlendirmeye tabi tutulmuştur.

Fuzûlî 39 kasidede, 294 tane olan bütün gazellerinde, 12 musammatta; *Leylâ vü Mecnûn*’daki 3 kaside, 2 murabba, 24 gazelde ve mesneviye ait olan 2 beyitte mahlasına yer vermiştir. Toplam 376 yerde mahlas kullanmıştır. Buna karşılık divanında yer alan 3 kasidede, 42 kıt’anın tamamında ve 76 rubainin tamamında mahlasını kullanmamıştır. Fuzûlî mahlasını zikrettiği yerlerde daima özgün hali olan “Fuzûlî” şeklini tercih etmiştir. Bir açık, iki kapalı (+ — —) ses değerine sahip olan mahlasın bazı beyitlerde yalnızca son hecesinde kısa okumayla karşılaşılmaktadır. Teknik olarak ikinci hecede de zihaf yapılabilsede “zû” hecesinin asla zihafı olmadığı görülür. Mahlasın “Fuzûlîyâ” gibi bir şekliyle de karşılaşılmamıştır.

Bâkî ise *Dîvân*’ında 26 kasidede, musammatların tamamı olan 9 tanesinde, 547 gazelde, 7 kıt’ada ve 2 müfred matla beytinde mahlasına yer vermiştir. Toplam 591 yerde mahlasını zikretmiştir. 1 gazel, 1 kaside, 14 kıt’a ve 29 müfred matla olmak üzere toplam 45 manzumesinde ise mahlasını zikretmemiştir. Bâkî mahlasının özgün halinin dışında pek çok beyitte “Bâkîyâ” şeklini de tercih etmiştir. Asıl haliyle iki kapalı heceden (— —) oluşan mahlas, değiştiği şekliyle bir kapalı, bir açık, bir kapalı hece (— + —) değerine dönüşmüştür. Mahlasın ilk hecesi de uzun okunan bir hece olmasına rağmen asla zihafı bir okunuşla karşımıza çıkmamıştır.

Verilen sayılara bakıldığında Fuzûlî ve Bâkî'nin, manzumelerinde büyük oranda mahlas kullanmayı tercih ettiği görülmektedir. Bunun yanında nadiren mahlassız kaside söyleyen şairler Bâkî'nin bir örneği dışında gazelde daima mahlas kullanmaya dikkat etmişlerdir. Fuzûlî kıt'alarda mahlasa hiç yer vermezken Bâkî kıt'aların üçte birinde mahlasını zikretmiştir.

Fuzûlî ve Bâkî'nin mahlas kullanımı hakkında verilen bu bilgilerden sonra şairlerin zihaf yaparak kısa heceli bir hale dönüştürdüğü mahlaslarının değerlendirilmesine geçmek yerinde olacaktır.

2. Fuzûlî ve Bâkî'nin Mahlasta Yaptığı Zihafklar

Osmanlı Şiiri'nde şairlerin türlü manaları aktarabilmek için en ince ayrıntılara bile dikkat etmeye çalıştığı görülür. Anlam hususunda takip edilen bu durum şekil bakımından da benzer niteliktedir. Osmanlı Şiiri'ndeki aruz kullanımına ilk bakışta şairlerin aruzun katı kuralları altında ezilip kaldıkları için sözü kalıplara uydurmaya çalıştıklarına dair eksik bir yaklaşımın oldukça yaygın olduğu görülür. Bu görüş, haklılık payı olsa da maharetli şairlerin elinde aruzun ustaca kullanılan bir sanat aracı olduğu hakikatini değiştirmez. Aruz usta şairler için mesajı daha etkileyici bir şekilde iletme vasıtası olmuştur (Aydemir, 2020, 48).

Fuzûlî ve Bâkî gibi usta şairlerin aruz kullanımına da bu noktada daha farklı yaklaşmak gerekir. İmâle, zihaf, med gibi genelde bir kusur olarak telakki edilen tasarrufların arkasında yatan hüneri anlayıp ortaya koyabilmek önemlidir. Çünkü sözün sınırlarını en ileriye taşımak isteyen böyle isimlerin oldukça baskın ve görünür unsur olan aruza üstünkörü bir mecburiyetle yer verdikleri düşünülemez. Aruz kâidelerini genel temayüle uygun olarak kullandıkları veya kâidenin dışında kabul edilecek tasarruflarını, somut veriler çerçevesinde anlamlandırmak icap eder.

Bu bakımdan Fuzûlî ve Bâkî'nin şair kimliğinin en görünür mührü olan mahlaslarına da daha detaylı bir şekilde yaklaşmak gerekir. Aruzla ilgili bahisleri ele alan kaynakların zihaf bahsinde belirttiği mahlasta yapılan zihaf hususu Fuzûlî ve Bâkî örneklerinde de karşımıza çıkar. Yukarıda verilen sayılara bakıldığı zaman Bâkî'nin müstakil manzumelerinin Fuzûlî'den daha fazla olduğu görülür. Dolayısıyla bu durum mahlas kullanımında da karşımıza çıkmaktadır. Ele aldığımız metinler çerçevesinde Fuzûlî 376 yerde mahlasını zikretmiştir. Buna karşılık Bâkî 591 manzumede mahlasına yer vermiştir. Fuzûlî ve Bâkî'nin mahlaslarında karşımıza çıkan zihaf tasarrufuna baktığımızda da belli temayüllerin kendini belli ettiği görünür.

Şairlerin mahlaslarında hangi şart ve durumda zihaf yapmayı tercih ettiğini anlayabilmek için meseleyi aşağıdaki başlıklar çerçevesinde yapısal ve anlamsal açıdan incelemeye tabi tutmak doğru olacaktır.

2.1. Kullanılan Vezinlere Göre Mahlastaki Zihafın Hal ve Keyfiyeti

Fuzûlî ve Bâkî'nin belli aruz kalıplarında mahlaslarını zihafı kullandıkları görülür. Bu durum bilhassa Fuzûlî'de daha belirgindir. Fuzûlî ve Bâkî'nin vezne göre mahlasta yaptıkları zihafın önce sırasıyla müstakil olarak ele alınacaktır.

Manzumelerde yer alan Fuzûlî mahlasının 34 yerde son hecesinin kısa okunarak zihafa uğradığı tespit edilmiştir. Vezinlere göre baktığımızda Fuzûlî yalnızca 5 farklı aruz kalıbında mahlasının son hecesinde zihaf yapmıştır. Bunlar 2 adet *Muzârî'*, birer adet de *Hezec*, *Müctes* ve *Kâmil* bahirleridir. Aralarından *Müctes-i müsemmen-i mahbûn-ı mahzûf* kalıbı olan *Mefâ'ilün Fe'ilâtün Mefâ'ilün Fe'ilün* vezni Fuzûlî mahlasında zihafın en çok yapıldığı kalıp olarak karşımıza çıkar. Bu kalıpla yazılmış 17 farklı manzumede mahlasta zihaf yapılmıştır. Fuzûlî mahlasında zihaf yapılan manzumeler ve aruz kalıplarını topluca şu şekilde göstermek mümkündür:

Tablo 1: Fuzûlî mahlasında zihaf yapılan manzumeler ve aruz kalıpları			
Aruz Kalıpları	Manzume Numaraları		
<i>(Muzârî '-i müsemmen-i ahreb-i mekfûf-ı mahzûf)⁴</i> <i>Mef'ûlü Fâ'ilâtü Mefâ'ilü Fâ'ilün⁵</i> (13 adet)	G. 9	G. 73	G.85
	G. 121	G. 156	G. 190
	G. 226	G. 279	G. 286
	G. 288	Müseddes 4	LM-K. 2
	LM-G. 12		
<i>(Muzârî '-i müsemmen-i ahreb)</i> <i>Mef'ûlü Fâ'ilâtün Mef'ûlü Fâ'ilâtün</i> (1 adet)	G. 56		
<i>(Hezec-i müseddes-i ahreb-i makbûz-ı mahzûf)</i> <i>Mef'ûlü Mefâ'ilün Fe'ülün</i> (2 adet)	LM-253	LM-3071	
<i>(Müctes-i müsemmen-i mahbûn-ı mahzûf)</i> <i>Mefâ'ilün Fe'ilâtün Mefâ'ilün Fe'ilün</i> (17 adet)	K. 1	K. 2	K. 6
	K. 15	K. 17	K. 24
	K. 26	K. 27	K. 36
	Müseddes 3	G. 11	G. 38

⁴ Bu ve daha sonra gelecek diğer tablolarda aruz kalıpları vezinlerin detaylı ismi veya içinde yer aldıkları dairelere göre değil alfabetik sıraya göre sıralanmıştır.

⁵ Bunun gibi başka vezinlerde de karşımıza çıkan ve oldukça belirleyici olan mısraın son hecesindeki (Belenkuyu, 2022) değişikliklerle şekillenmiş *Fâ'ilün*, *Fâ'ilân*, *Fâ'ilât* gibi fer'ler yaptığımız bu çalışmada dikkate alınmamıştır. Bununla birlikte bir şiirin veznini tam anlamıyla tespit etmek için bu ayrımlara dikkat etmenin oldukça önemli olduğu unutulmamalıdır (Aslan, 2021, 81).

	G. 54	G. 172	G. 192
	G. 197	G. 210	
<i>(Kâmil-i müsemmen-i sâlim)</i> <i>Mütefâ'ilün Mütefâ'ilün Mütefâ'ilün Mütefâ'ilün</i> <i>(1 adet)</i>	G. 283		

Fuzûlî'nin mahlasında zihaf yapmadığı durumları da kıyaslayarak ele almak yerinde olacaktır. İncelediğimiz zaman Fuzûlî, çok daha fazla yerde mahlasını zihafa uğratmadan zikreder. 342 yerde Fuzûlî mahlasında zihaf yapılmadığı görülmektedir. Mahlasın zihafsız okunduğu aruz kalıbının sayısı da 16'dır.

Fuzûlî çoğunlukla mahlasında zihaf yaptığı ve yapmadığı aruz kalıplarını birbirinden ayırmıştır. Yani zihafı belli vezinlerde yapmış, belli vezinlerde ise zihafı tercih etmemiştir. Kullanım sayısı az da olsa *Muzâri'-i müsemmen-i ahreb* kalıbı olan *Mef'ûlü Fâ'ilâtün Mef'ûlü Fâ'ilâtün*'de, *Hezec-i müseddes-i ahreb-i makbûz-ı mahzûf* kalıbı olan *Mef'ûlü Mefâ'ilün Fe'ülün*'de, *Kâmil-i müsemmen-i sâlim* kalıbı olan *Mütefâ'ilün Mütefâ'ilün Mütefâ'ilün Mütefâ'ilün*'de mahlas daima zihafli okunmuştur. Bunlardan *Leylâ vü Mecnûn* mesnevisindeki ana metinde geçen mahlasların daima zihafli okunması dikkat çekici bir durumdur.

Sayıları çoğunlukta olan 13 farklı aruz kalıbında ise Fuzûlî mahlasında asla zihaf yapmamıştır. Bunlardan Türk şiirinde de oldukça yaygın kullanılan *Remel-i müsemmen-i mahzûf* olan *Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün* kalıbında, *Remel-i müsemmen-i mahbûn-ı mahzûf* olan *Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilün* kalıbında, *Hezec-i müsemmen-i sâlim* olan *Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün* kalıbında mahlasın hiçbir zaman zihafa uğramadığı görülür. Bu vezinlerde tef'ilelerde yer alan hecelerden yalnızca bir tanesinin açık/kısa hece olması da bu durumun saiklerinden biridir.

Bununla birlikte mahlasında bazen zihaf yaptığı bazen de yapmadığı kalıplar da karşımıza çıkar. Bu şekilde karşımıza çıkan 3 kalıp bulunur. *Muzâri'-i müsemmen-i ahreb-i mekfûf-ı mahzûf* kalıbı olan *Mef'ûlü Fâ'ilâtü Mefâ'ilü Fâ'ilün*'de 10 manzumede mahlas zihafsızken 13 manzumede zihafli okunmuştur. Fuzûlî bu kalıpta neredeyse yarı yarıya zihafli ve zihafsız okunuşları tercih etmiştir. *Muzâri'-i müsemmen-i ahreb* kalıbı olan *Mef'ûlü Fâ'ilâtün Mef'ûlü Fâ'ilâtün*'de 4 manzumenin mahlasında zihaf yapılmamış 1 manzumede ise zihaf yapılmıştır. Bu kalıpta zihafsız kullanımın daha baskın olduğu görülür. *Müctes-i müsemmen-i mahbûn-ı mahzûf* kalıbı olan *Mefâ'ilün Fe'ilâtün Mefâ'ilün Fe'ilün*'de ise durum tersinedir. 3 manzumede mahlas zihafa uğramamışken 17 manzumede zihafli okunuş tercih edilmiştir. Fuzûlî'nin bu kalıpta mahlasını özellikle zihafli bir şekilde okuttuğu açıkça görülmektedir.

Fuzûlî'nin mahlasında zihaf yapmadığı manzume sayıları ve bunların yer aldığı aruz kalıpları aşağıdaki tabloda görülecektir. Mahlasın hem zihafli hem de zihafsız olabildiği kalıpları görebilmek için sayı sütununda not düşülmüştür:

Tablo 2: Aruz kalıplarına göre Fuzûlî mahlasında zihaf yapılmayan manzume sayıları	
Aruz Kalıpları	Manzume Sayısı
<i>(Remel-i müsemmen-i mahzûf) Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün</i>	163
<i>(Hafif-i müseddes-i mahbûn) Fâ'ilâtün Mefâ'ilün Fa'lün</i>	1
<i>(Remel-i müsemmen-i meşkûl) Fe'ilâtü Fâ'ilâtün Fe'ilâtü Fâ'ilâtün</i>	1
<i>(Remel-i müsemmen-i mahbûn-ı mahzûf) Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilün</i>	64
<i>(Hafif-i müseddes-i mahbûn-ı mahzûf) Fe'ilâtün Mefâ'ilün Fe'ilün</i>	1
<i>(Mütakârib-i müsemmen-i sâlim) Fe'ülün Fe'ülün Fe'ülün Fe'ülün</i>	1
<i>(Muzâri'-i müsemmen-i ahreb-i mekfûf-ı mahzûf) Mef'ülü Fâ'ilâtü Mefâ'ilü Fâ'ilün</i>	10 (13 manzumede zihafli)
<i>(Muzâri'-i müsemmen-i ahreb) Mef'ülü Fâ'ilâtün Mef'ülü Fâ'ilâtün</i>	4 (1 manzumede zihafli)
<i>(Hezec-i müsemmen-i ahreb-i mekfûf-ı mahzûf) Mef'ülü Mefâ'ilü Mefâ'ilü Fe'ülün</i>	8
<i>(Hezec-i müsemmen-i ahreb) Mef'ülü Mefâ'ilün Mef'ülü Mefâ'ilün</i>	1
<i>(Müctes-i müsemmen-i mahbûn-ı mahzûf) Mefâ'ilün Fe'ilâtün Mefâ'ilün Fe'ilün</i>	3 (17 manzumede zihafli)
<i>(Hezec-i müsemmen-i sâlim) Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün</i>	81
<i>(Münserih-i müsemmen-i matvî-i mekşûf) Müfte'ilün Fâ'ilün Müfte'ilün Fâ'ilün/fâ'ilât</i>	1
<i>(Münserih-i müsemmen-i matvî-i mecdû) Müfte'ilün Fâ'ilâtü Müfte'ilün Fa'</i>	1
<i>(Serî'-i müseddes-i matvî-i mekşûf) Müfte'ilün Müfte'ilün Fâ'ilün</i>	1
<i>(Recez-i müsemmen-i sâlim) Müstef'ilün Müstef'ilün Müstef'ilün Müstef'ilün</i>	1

Yukarıdaki verilere bakıldığı zaman Fuzûlî'nin mahlasında uyguladığı veya uygulamadığı zihaf konusunda çoğunlukla tutarlı olduğu görülür. Bâkî'de ise durum daha karmaşık görünmektedir. Zihafli diyebileceğimiz mahlas kullanımında Bâkî'nin bir de Bâkiyâ şeklini tercih ettiği görülür. Bu mahiyetteki mahlaslardan 64 tanesi Bâkî, 142 tanesi Bâkiyâ şeklindedir. Her ne kadar

Bâkiyâ kullanımını daha yoğun olsa da zihaf hususunda yalnızca Bâkî mahlasındaki kısa okuyuşu ele almak daha doğru olacaktır⁶.

Veziñlere göre değerlendirdiğimizde Bâkî'nin 13 farklı aruz kalıbında mahlasının son hecesinde zihaf yaptığı tespit edilmiştir. Bunlardan 4 tanesi *Remel*, 3 tanesi *Hezec*, 2 tanesi *Recez*, birer tanesi de *Hafif*, *Mütekârib*, *Muzârî*, *Müctes* bahirlerindeki aruz kalıplarıdır.

Bâkî'nin kullandığı kalıplardan *Remel-i müsemmen-i mahzûf* olan *Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün* 21 adetle Bâkî mahlasında en çok zihaf yapıldığı kalıptır. *Remel-i müsemmen-i mahbûn-ı mahzûf* olan *Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilün*, kalıbıyla yazılmış 20 manzumede de Bâkî mahlasında zihaf yapılmıştır. Fuzûlî'nin aksine *Müctes-i müsemmen-i mahbûn-ı mahzûf* olan *Mefâ'ilün Fe'ilâtün Mefâ'ilün Fe'ilün* kalıbında yazılan manzumelerin sadece 1 tanesinde mahlasın zihaf olmasđ da dikkat çekicidir. Bâkî mahlasında zihaf yapılan manzumelerin numaraları ve aruz kalıplarıyla birlikte Bâkiyâ kullanımının şiir numaralarının da yer aldığı tablo şu şekildedir:

Tablo 3: Bâkî mahlasında zihaf yapılan manzumeler ve aruz kalıpları				
Aruz Kalıpları	Manzume Numaraları			
	Bâkî			Bâkiyâ
<i>(Remel-i müsemmen-i mahzûf)</i> <i>Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün</i> <i>(Bâkî 21 adet)</i> <i>(Bâkiyâ 60 adet)</i>	K. 7	G. 20	G. 39	K. 10, Musammat 5, G. 12, G. 22, G. 24, G. 49, G. 58, G. 60, G. 76, G. 104, G. 110, G. 117, G. 124, G. 136, G. 157, G. 159, G. 178, G. 183, G. 191, G. 206, G. 211, G. 221, G. 222, G. 225, G. 254, G. 206, G. 285, G. 286,
	G. 56	G. 120	G. 142	
	G. 168	G. 176	G. 235	
	G. 236	G. 237	G. 239	
	G. 206	G. 297	G. 376	
	G. 390	G. 411	G. 440	
	G. 450	G. 455	G. 480	

⁶ Teknik olarak Bâkiyâ şeklindeki kullanımın ikinci hecesinde zihaf yapılmış gibi görünmektedir. Ancak nisbet î'sinden sonra gelen nidâ elifi kendinden önceki ye (ع) harfini ünsüz bir ses olarak okuttuğundan dolayı incelediğimiz tarzda bir zihaf meydana getirmez. Bu yüzden asıl olarak Bâkî şeklinde zikredilen mahlas kullanımını incelemeye tâbî tutulacak, Bâkiyâ şeklinin ise sadece geçtiği şiir numaraları verilmekle yetinilecektir. Bâkî'nin şiirlerini ses bakımından incelediği titizlikle ortaya koyulmuş kıymetli çalışmasında Hasan Kaplan da zihaf bahsini ele alırken Bâkiyâ kullanımını dâhil etmemiştir. Ayrıca Bâkî kullanımının 61 tanesinde zihaf yapıldığını belirtmiştir (2017, 456).

				G. 293, G. 301, G. 310, G. 324, G. 339, G. 345, G. 348, G. 355, G. 364, G. 370, G. 380, G. 381, G. 383, G. 395, G. 399, G. 408, G. 409, G. 425, G. 442, G. 457, G. 461, G. 472, G. 481, G. 485, G. 490, G. 492, G. 499, G. 515, G. 534, G. 536, G. 539, G. 548
<i>(Remel-i müseddes-i mahzûf) Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün (Bâkî 1 adet) (Bâkıyâ 2 adet)</i>	G. 174			G. 11, G. 476
<i>(Remel-i müsemmen-i mahbûn-ı mahzûf) Fe'ilātün Fe'ilātün Fe'ilātün Fe'ilün (Bâkî 20 adet) Bâkıyâ 33 adet)</i>	K. 26	G. 16	G. 40	Musammat 8, G. 46, G. 66, G. 70, G. 107, G. 137, G. 146, G. 151, G. 189, G. 231, G. 238, G. 240, G. 261, G. 266, G. 270, G. 276, G. 294, G. 309, G. 315, G. 327, G. 354, G. 363, G. 378, G. 384, G. 385, G. 410, G. 437, G. 460, G. 463, G. 491, G. 501, G. 512, G. 537
	G. 67	G. 108	G. 161	
	G. 184	G. 188	G. 203	
	G. 232	G. 233	G. 244	
	G. 267	G. 283	G. 358	
	G. 422	G. 426	G. 475	
	G. 525	G. 541		

<i>(Remel-i müseddes-i mahbûn-ı mahzûf) Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilün (Bâkî 1 adet) (Bâkiyâ 1 adet)</i>	G. 37			G. 493
<i>(Hafif-i müseddes-i mahbûn-ı mahzûf) Fe'ilâtün Mefâ'ilün Fe'ilün (Bâkî 3 adet) (Bâkiyâ 9 adet)</i>	G. 36	G. 156	G. 249	G. 14, G. 19, G. 140, G. 341, G. 329, G. 330, G. 443, G. 471, G. 540
<i>(Mütekârib-i müsemmen-i maksûr) Fe'ülün Fe'ülün Fe'ülün Fa'ül (Bâkî 1 adet) (Bâkiyâ 1 adet)</i>	G. 368			G. 349
<i>(Muzâri '-i müsemmen-i ahreb-i mekfûf-ı mahzûf) Mef'ülü Fâ'ilâtü Mefâ'ilü Fâ'ilün (Bâkî 6 adet) (Bâkiyâ 18 adet)</i>	Musa mmat 6	G. 31	G. 218	G. 10, G. 48, G. 62, G. 91, G. 96, G. 100, G. 109, G. 134, G. 207, G. 228, G. 241, G. 295, G. 311, G. 362, G. 365, G. 369, G. 428, G. 465
	G. 308	G. 401	G. 526	
<i>(Hezec-i müsemmen-i ahreb-i mekfûf-ı mahzûf) Mef'ülü Mefâ'ilü Mefâ'ilü Fe'ülün (Bâkî 2 adet)</i>	G. 5	G. 445		-
<i>(Müctes-i müsemmen-i mahbûn-ı mahzûf) Mefâ'ilün Fe'ilâtün Mefâ'ilün Fe'ilün (Bâkî 1 adet)</i>	G. 337			-
<i>(Hezec-i müseddes-i mahzûf) Mefâ'ilün Mefâ'ilün Fe'ülün (Bâkî 4 adet) (Bâkiyâ 2 adet)</i>	G. 246	G. 393	G. 453	G. 147, G. 398
	G. 519			
<i>(Hezec-i müsemmen-i sâlim) Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün (Bâkî 2 adet) (Bâkiyâ 11 adet)</i>	G. 6	G. 546		G. 27, G. 89, G. 166, G. 195, G. 208, G. 316, G. 322, G. 391, G. 396, G. 445, G. 448

(Recez-i müsemmen-i matvî-i mahbûn) Müfte'ilün Mefâ'ilün Müfte'ilün Mefâ'ilün (Bâkî 1 adet) (Bâkıyâ 3 adet)	G. 404			G. 88, G. 202, G. 528
(Recez-i müsemmen-i sâlim) Müstef'ilün Müstef'ilün Müstef'ilün Müstef'ilün (Bâkî 1 adet)	G. 69			
(Mütekârib-i müsemmen-i sâlim) Fe'ülün Fe'ülün Fe'ülün Fe'ülün (Bâkıyâ 2 adet)	-			G.42, G. 112

Bâkî'nin mahlasında yaptığı zihaf konusunda aruz kalıplarının çok da belirleyici olmadığı görülür. Toplam 13 aruz kalıbında mahlasına zihafli bir şekilde yer verir. Kullandığı vezinlerin çoğunda mahlasını bazen zihafli bazen de zihafsız bir şekilde kullanır. Bununla birlikte oldukça az sayıda şiir ihtiva eden *Haff-i müseddes-i mahbûn-ı mahzûf* olan *Fe'ilâtün Mefâ'ilün Fe'ilün*, *Mütekârib-i müsemmen-i maksûr* olan *Fe'ülün Fe'ülün Fe'ülün Fa'ül*, *Recez-i müsemmen-i matvî-i mahbûn* olan *Müfte'ilün Mefâ'ilün Müfte'ilün Mefâ'ilün* şeklindeki 3 farklı kalıpta mahlas daima zihafli kullanılmıştır. Buna karşılık *Mütekârib-i müsemmen-i sâlim* vezni olan *Fe'ülün Fe'ülün Fe'ülün Fe'ülün*'de, *Muzâri-i müsemmen-i ahreb* vezni olan *Mef'ülü Fâ'ilâtün Mef'ülü Fâ'ilâtün*'de, *Hezec-i müseddes-i ahreb-i makbûz-ı mahzûf* vezni olan *Mef'ülü Mefâ'ilün Fe'ülün*'de, *Hezec-i müsemmen-i ahreb* vezni olan *Mef'ülü Mefâ'ilün Mef'ülü Mefâ'ilün*'de, *Basît* vezninin fer'lerinden *Müstef'ilün Fe'ülün Müstef'ilün Fe'ülün*'de Bâkî mahlası asla zihafli kullanılmamıştır.

Mahlasın bazen zihafli bazen de zihafsız kullanıldığı aruz kalıplarında ise şu hususlar dikkati çeker: Bâkî mahlasının en çok zihafli okunduğu *Remel-i müsemmen-i mahzûf* olan *Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün* kalıbıyla yazılan 53 manzumenin mahlasında zihaf yapılmamıştır. Yine *Remel-i müsemmen-i mahbûn-ı mahzûf* vezni olan *Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilün* ile yazılan 62 şiirde de Bâkî mahlasında zihaf yapılmamıştır. Bâkî mahlasının en çok zihafsız kullanıldığı kalıp ise *Muzâri-i müsemmen-i ahreb-i mekfûf-ı mahzûf* olan *Mef'ülü Fâ'ilâtü Mefâ'ilü Fâ'ilün*'dür. Bu kalıptaki 95 şiirde mahlas zihafsız kullanılmıştır. *Hezec-i müsemmen-i sâlim* olan *Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün* kalıbı da mahlasın çoğunlukla zihafsız okunduğu vezinlerdendir. Bu aruz kalıbıyla yazılan 81 manzumede mahlasta zihaf bulunmaz.

Bâkî mahlasında zihaf yapılmayan şiir sayıları ve bunların dâhil olduğu aruz kalıpları aşağıdaki tabloda görülecektir. Mahlasın hem zihafli hem de zihafsız olabildiği kalıpları daha iyi görebilmek ve durumu belirgin kılmak için Bâkî mahlasındaki zihaf sayısı ve mahlasın Bâkıyâ şeklindeki kullanımı da diğer sütunlarda yer almaktadır:

Tablo 4: Aruz kalıplarına göre Bâkî mahlasında zihaf yapılan ve yapılmayan manzume sayıları			
Aruz Kalıbı	Bâkî mahlasında yapılmayan zihaf sayısı	Bâkî mahlasında yapılan zihaf sayısı	Mahlasın Bâkıyâ şeklindeki kullanım sayısı
<i>(Remel-i müsemmen-i mahzûf) Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün</i>	55	21	60
<i>(Remel-i müseddes-i mahzûf) Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün</i>	2	1	2
<i>(Remel-i müsemmen-i mahbûn-ı mahzûf) Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilün</i>	64	20	33
<i>(Remel-i müseddes-i mahbûn-ı mahzûf) Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilün</i>	18	1	1
<i>(Müttekârib-i müsemmen-i sâlim) Fe'ülün Fe'ülün Fe'ülün Fe'ülün</i>	2	-	2
<i>(Muzâri '-i müsemmen-i ahreb-i mekfûf-ı mahzûf) Mef'ülü Fâ'ilâtü Mefâ'ilü Fâ'ilün</i>	95	6	18
<i>(Muzâri '-i müsemmen-i ahreb) Mef'ülü Fâ'ilâtün Mef'ülü Fâ'ilâtün</i>	2	-	-
<i>(Hezec-i müsemmen-i ahreb-i mekfûf-ı mahzûf) Mef'ülü Mefâ'ilü Mefâ'ilü Fe'ülün</i>	23	2	-
<i>(Hezec-i müseddes-i ahreb-i makbûz-ı mahzûf) Mef'ülü Mefâ'ilün Fe'ülün</i>	1	-	-
<i>(Hezec-i müsemmen-i ahreb) Mef'ülü Mefâ'ilün Mef'ülü Mefâ'ilün</i>	2	-	-
<i>(Müctes-i müsemmen-i mahbûn-ı mahzûf) Mefâ'ilün Fe'ilâtün Mefâ'ilün Fe'ilün</i>	16	1	-
<i>(Hezec-i müseddes-i mahzûf) Mefâ'ilün Mefâ'ilün Fe'ülün</i>	15	4	2
<i>(Hezec-i müsemmen-i sâlim) Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün</i>	84	2	11
<i>(Fer'-i Basît) Müstef'ilün Fe'ülün Müstef'ilün Fe'ülün</i>	2	-	-
<i>(Recez-i müsemmen-i sâlim) Müstef'ilün Müstef'ilün Müstef'ilün Müstef'ilün</i>	4	1	

(<i>Hafîf-i müseddes-i mahbûn-ı mahzûf</i>) <i>Fe'ilâtün Mefâ'ilün Fe'ilün</i>	-	3	9
(<i>Mütekârib-i müsemmen-i maksûr</i>) <i>Fe'ülün Fe'ülün Fe'ülün Fa'ül</i>	-	1	1
(<i>Recez-i müsemmen-i matvî-i mahbûn</i>) <i>Müfte'ilün Mefâ'ilün Müfte'ilün Mefâ'ilün</i>	-	1	3

Fuzûlî ve Bâkî'nin yukarıda bahsedilen tasarruflarına genel olarak bakıldığında Fuzûlî'nin mahlasta uyguladığı zihaf konusunda Bâkî'den daha tutarlı olduğu görülmektedir. Fuzûlî yalnızca 5 aruz kalıbındaki şiirlerinde mahlasını zihafli kullanmıştır. 13 farklı aruz kalıbında mahlasında asla zihafa yer vermemiştir. Mahlasını bazen zihafli bazen de zihafsız tercih ettiği ortak kalıp sayısı ise 3'tür. Bâkî ise 13 kalıpta mahlasını zihafli bir şekilde kullanırken 15 kalıpta mahlasını zihafsız kullanmıştır. Bunlardan 10 aruz kalıbında ise Bâkî mahlasını bazen zihafli bazen de zihafsız olarak tercih etmiştir. Fuzûlî ve Bâkî arasında bu hususlarda müştereklikten bahsetmek çok mümkün değildir. Yalnızca çok nadir örnekleri bulunan *Mütekârib-i müsemmen-i sâlim* vezni olan *Fe'ülün Fe'ülün Fe'ülün Fe'ülün* ve *Hezec-i müsemmen-i ahreb* vezni olan *Mef'ülü Mefâ'ilün Mef'ülü Mefâ'ilün* kalıplarında her iki şair de mahlasını zihafsız kullanmıştır. Bununla birlikte Türk şiirinde en çok kullanılan *Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün*, *Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilün*, *Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün* gibi meşhur aruz kalıplarında genellikle mahlasta zihaf yapmadıkları görülür. Mahlasta yapılan zihafın belli kalıplarda daha çok tercih edildiği de yukarıdaki verilerden anlaşılmaktadır.

2.2. Anlam Bakımından Uygulanan ve Uygulanmayan Zihafın Keyfiyeti

Şairlerin mahlasta uyguladığı zihafli birlikte uygulamadığı zihafli da bir o kadar önemlidir. Meselenin daha iyi anlaşılabilmesi için her iki durumun da göz önünde bulundurulması gerekir. Bazı anlatım yöntemleri ve anlamın dikkate alındığı bu tarz bir yaklaşım sonucunda mahlasta yapılan veya yapılmayan zihafın niteliği belirgin bir hale gelecektir.

Bu noktada öncelikle mahlasta zihafın yapılmadığı durumla ilgili şu hususun dikkati çektiği görülür. Fuzûlî ve Bâkî mahlaslarının yanında diğer şairlerin mahlasında yer alan nisbet î'si kelimedeki vurgulu hecelerden birini meydana getirmektedir. Bu vurgu aynı zamanda nida gibi bazı durumların da ifadesi olarak karşımıza çıkar. Nida ve hitap anlamını güçlendirmek için genelde tercih edilen kelime de "Ey!"dir. Fuzûlî'nin "Ey!" ünlemiyle kendine hitap suretinde zikrettiği 119 manzumenin hiçbirinde mahlasta zihaf yapılmamıştır. Bununla birlikte "Ey Fuzûlî" ifadesi daima mısra başında yer almıştır⁷. Bu

⁷ Fuzûlî'nin üslup özelliklerini bilhassa yapısal özellikleriyle ortaya koyduğu çalışmasında Cem Dilçin şairin yalnızca *Türkçe Divân*'ını nazara alarak 296 gazelin 110'unda "Ey Fuzûlî" ifadesini daima mısra başında zikrettiğini belirtir. Bu veriden yola çıkarak "*İntihâsız zevk buldun ey Fuzûlî*

ifadenin Remel bahirlerinin ilk tef'ilesindeki *Fā'ilātün*'e tekabül ediyor olması ve mahlasın sonundaki hecenin vurgulu okunması sebebiyle asla zihafa uğramadığı görülür. Bu durum Fuzûlî'nin mahlastaki zihafı anlama da katkı sağlayacak bir şekilde takip ettiğini düşündürmektedir.

Bâkî ise nida anlamını daha çok ekle sağlamıştır. Fuzûlî'deki kullanım Bâkî'de Bâkıyâ şeklinde karşımıza çıkar. 24 yerde Bâkıyâ hitabının mısra başında yer aldığı görülür. 16 yerde ise mısra sonundadır. 13 mısradan ise bu ifade mısra ortasında kullanılmıştır. Bâkî bu hitap ifadesini çoğunlukla ilk tef'ilenin karşılığı olarak tercih etmiştir. Zihafı şekilde kullanılan ve başında "ey" ifadesi bulunan "Ey Bâkî" hitabı ise daima mısra ortasında yer alır ve 4 defa karşımıza çıkar.

Bâkî'nin mahlasında zihaf yapmadığı kullanıma bakıldığında bu kez "ey" ifadesinin daha tutarlı kullanıldığı görülür. "ey Bâkî" hitabının gerek mısra ortasında gerekse mısra sonunda kullanıldığı 108 yerde mahlasta zihaf yapılmamıştır. Bu hitabın zihafsız bir şekilde mısra başında ise hiç kullanılmadığı tespit edilmiştir.

Mahlas kelimesinin Farsça terkip yapısında kullanımı da zihaf hususunda etkili görünmektedir. Mahlasın anlamını nitelik itibariyle belirgin bir hale getiren terkip yapısı söz konusu olduğunda her iki şairin de büyük oranda zihafa başvurduğu görülür. Fuzûlî'nin mahlasında zihaf yaptığı 34 mısranın 11'inde mahlas Farsça bir terkip şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Bazıları mükerrer olan bu terkipler "Fuzûlî-yi muhtâc (LM-277), Fuzûlî-yi âşüfte-hâl (K. 1), Fuzûlî-yi zâr (K. 15, K. 24, K. 27, K. 36, G. 56, LM-3071), Fuzûlî-yi dil-haste (K. 2), Fuzûlî-yi üftâde (K. 6), Fuzûlî-yi bî-dil (K. 26)" şeklinde karşımıza çıkar. Bu durum Fuzûlî'nin zihafı kullandığı mahlasların yaklaşık üçte birini Farsça terkiplerle ifade ettiği sonucunu ortaya koyar. Buna karşılık mahlasın terkibe girdiği yalnız bir örnekte (Fuzûlî-yi gedâ (K.40)) mahlasta zihaf yapılmamıştır.

Benzer bir durum Bâkî'de de karşımıza çıkar. Mahlasında zihaf yaptığı 64 örnekten 20'sinde Bâkî Farsça bir terkip şeklinde ifadeyi kurgulamıştır. "Bâkî-i bîmâr (G. 56, G. 244), Bâkî-i dil-haste (G. 120, G. 267, G. 390, G. 480), Bâkî-i bî-çâre (K. 26, G. 40, G. 218, G. 142), Bâkî-i bî-dil (G. 203, G. 233, G. 239), Bâkî-i şîrîn-suhan (G. 440, G. 455), Bâkî-i haste-dil (G. 422, G. 475), Bâkî-i tab' (G. 541), Bâkî-i üftâde (G. 401, G. 546)" şeklindeki terkiplerde karşımıza çıkan mahlas için belli başlı bazı vasıflar tercih edilmiştir. Bâkî'nin zihaf yaptığı ve terkiplerle ifade ettiği mahlasına bakıldığında da oranın yaklaşık üçte birine tekabül ettiği görülür. Mahlasın "Bâkî-i haste-hâtır (G. 79, G. 262), Bâkî-i haste-dil (G. 517), Bâkî-i nâ-murâd (G. 478)" şeklinde terkiplerle zikredildiği yalnızca 4 örnekte ise zihaf yapılmamıştır.

Her iki şairin mahlasında tercih ettiği terkip yapısının zihaf konusunda ne kadar belirgin olduğu fark edilecektir. Fuzûlî ve Bâkî, mahlaslarını Farsça bir

'ışkdan' şeklindeki bir nüsha farkının Fuzûlî'ye ait olamayacağını ispatlamaktadır (Dilçin, 2001, 3-4).

terkipte zikr ettiklerinde aynı oranda zihaf yapmayı tercih etmişlerdir. Her iki şairde zihaf yapılmayan mahlas kelimesi büyük çoğunluğa sahip olduğu halde bu tarz yapılarda terkipten umumen tercih edilmemesi şairlerin bilinçli bir yaklaşıma sahip olduklarını düşündürmektedir. Bu durumu elbette terkipte yer alan ve mahlası daima tavsif eden diğer kelimeyle birlikte düşünmek gerekir. Zira bakıldığında her iki şairin de mahlaslarını belli başlı vasıfları ortaya koyacak kelimelerle tavsif ettikleri görülmektedir. “Muhtâc, âşüfte-hâl, zâr, dil-haste, üftâde, bî-dil, bîmâr, bî-çâre, şîrîn-suhan, haste-dil, tab” ifadelerinden şîrîn-suhan ve tab’ hariç diğerleri daima eksikliği ve düşkünlüğü çağrıştırmaktadır. Bu noktada şairlerin terkipte girmiş mahlaslarında yaptığı zihaf onları manayı bir aruz tasarrufuyla da pekiştirdiklerini düşündürmektedir. Yani mahlaslarını niteleyen olumsuz sıfatlar genelde şekil itibarıyla zihaf bir kullanımla bir arada karşımıza çıkmaktadır.

Benzer bir husus mahlasın bir ekle çekimlendiği durumda da kendini gösterir. Fuzûlî’nin zihaf bir şekilde karşımıza çıkan mahlası terkip dışında 10 örnekte (K. 17, G. 9, G. 85, G. 172, G. 190, G. 226, G. 279, G. 283, LM-253, LM-2329) Türkçe bir ekle çekimlenmiştir. İlgi eki, yönelme ve bulunma hal ekleriyle çekimlenen mahlasın anlam bakımından belirgin kılındığı söylenebilir. Bunun dışında 11 örnekte (G.11, G. 38, G. 54, G. 73, G. 121, G. 156, G. 192, G. 197, G. 210, G. 286, G. 288, Müseddes 3, Müseddes 4) Fuzûlî mahlası ek almamış ve terkipte girmemiş bir şekilde karşımıza çıkar.

Bâkî de zihaf yaptığı mahlas kelimelerini 14 yerde (G. 5, G. 6, G. 16, G. 31, G. 36, G. 168, G. 174, G. 176, G. 188, G. 246, G. 249, G. 283, G. 393, G. 525) Türkçe eki olmadan ve terkipsiz bir şekilde kullanmıştır. Buna karşılık 30 yerde (K. 7, Musammat 6, G. 20, G. 37, G. 39, G. 67, G. 69, G. 108, G. 156, G. 161, G. 184, G. 232, G. 235, G. 236, G. 237, G. 272, G. 297, G. 308, G. 337, G. 358, G. 368, G. 376, G. 404, G. 405, G. 411, G. 426, G. 450, G. 453, G. 519, G. 526) zihaf yaptığı Bâkî mahlasını Türkçe bir ekle çekimlemiştir.

Her iki şairin de zihaf kullanımında mahlaslarını çoğunlukla yalın halde kullanmadığı açıkça görülmektedir. Eklerin, kelimenin yalın halinden ziyade anlamı daha belirgin kıldığı görülmektedir. Çünkü isim veya isim soylu kelimelere gelen çekim ekleri kelimenin cümle içindeki başka kelimelerle olan ilişkisini belirgin bir hale getirmektedir. Fuzûlî ve Bâkî’ye bakıldığında da mahlasın eklerle daha hususi bir anlam kazandığı ve bu tarz kullanımların da çoğunlukla zihaf okundukları tespit edilmiştir. Şairlerin mahlasta zihaf yapmadıkları duruma bakıldığında zaman bu tespit daha da güçlenmektedir. Fuzûlî mahlasında zihaf yapmadığı 342 yerden 33’ünde kelimeyi Türkçe bir ekle çekimlese de genele bakıldığında bu düşük bir orandır. Bâkî’nin zihaf yapmadığı mahlas kelimesinin çekim eki olmadan kullanıldığı oran ise daha düşüktür. Bâkî, Bâkiyâ kullanımını hâric, zihaf olmayan 385 yerden sadece 28’inde mahlasını bir çekim ekiyle birlikte kullanmıştır. Bunun dışında her iki şair de büyük çoğunlukla mahlasta zihaf yapmadığı zaman kelimeyi yalın halde kullanmayı tercih etmiştir.

Mahlasların kelime anlamıyla da şiire sanat bakımından değer kattığı görünmektedir. Bunların kelime anlamı itibarıyla çoğunlukla sıfat grubundan birer kelime olduğu görülür. Sıfat görevli bu kelimeler mahlas olarak kullanıldığında isimleşir. Şairler kimi zaman mahlaslarının her iki anlamını da çağrıştıracak şekilde kullanmayı tercih ederler⁸. Fuzûlî ve Bâkî'nin mahlasını tevriyeli kullanıp kullanmamasının zihaf konusunda etkili olup olmadığı hatıra gelir. Fakat Fuzûlî ve Bâkî örneklerine baktığımızda kelimenin tevriyeli kullanımına dayanan bu hususun mahlasta yapılan zihaf konusuna birinci dereceden katkı sağladığını söylemek mümkün değildir. Çünkü mahlasın tevriyeli kullanılabilmesi için umumen yalın halde olması gerektiği görülür.

Menden Fuzûlî isteme eş'âr-ı medh ü zem

Men 'âşıkam hemîşe sözüüm 'âşıkânedür (Fuzûlî Dîvânı: G. 73)

Görüp agyârûñ elinde ayağın dil-dârûñ

Bâkî gamdan çeküben yakasını çâk eyler (Bâkî Dîvânı: G. 188)

örneklerinde olduğu gibi mahlasın tevriyeli şekilde kullanıldığı bazı örneklerde zihaf yapılmıştır. Ancak bu kullanım meselemiz açısından anlamlı bir sonuç ortaya koymamaktadır. Fuzûlî ve Bâkî'nin mahlasını tevriyeli kullanması yapılan zihafı etkili değildir. Aksine mahlasın ek almaması ve bu durumda zihafın daha az karşımıza çıkması mahlas kelimelerinin tevriyeli kullanımına daha fazla imkân tanıdığı anlaşılmaktadır.

Sonuç

Türk edebiyatında asırlarca kullanılan aruz vezni ele alan kaynaklarda şairlerin mahlasın nispet îli son hecesinde yaptıkları zihaf hakkında oldukça genel değerlendirmeler yapıldığı görülmüştür. Mahlasta yapılan zihafın nicelik ve niteliğinin ne olduğu hakkındaki sorgulama çerçevesinde yürütülen bu çalışmada mesele hakkındaki şu sonuçlara ulaşılmıştır:

1. Meselenin aydınlatılmasında en nitelikli olacağı düşünülen Fuzûlî ve Bâkî'nin uygulamaları neticesinde aruzla ilgili teorik kaynaklarda ileri sürülen bilgiler delilleriyle incelenmiştir.

2. Çalışmada öncelikle şairlerin mahlas kullanımına genel olarak yer verilmiş, Fuzûlî'nin 376, Bâkî'nin 591 yerde mahlas kullandığı ifade edilmiştir.

⁸ Bazı kaynaklar şiirin içinde mahlasın hem asıl anlamını hem de isme tekabül eden lafzını çağrıştıracak şekilde kullanmaya hüsn-i tahallüs adını vermişlerdir (Dilçin, 2009, 108). Hatta bu isim odağında bazı çalışmalara da yapılmıştır (Birici, 2010; Kınay Civelek, 2021). Ancak hüsn-i tahallüs kavramının klasik dönem Osmanlı ve Fars edebiyatlarında mahlasın tevriyeli kullanımı şeklinde bir tanımının olmadığı, bu tanımın Muallim Nâcî (1849-1893)'den sonra yaygınlaştığı Ebubekir S. Şahin'in yaptığı çalışma tarafından ortaya konulmuştur (2022, 681). Bu yüzden biz de meseleyi sadece mahlasın her iki anlamıyla kullanımını ifade eden tevriye kavramıyla ele alacağız.

3. Fuzûlî ve Bâkî'nin mahlasta yaptığı zihaf konusu iki başlık altında ele alınmıştır. Bunların ilkinde aruz kalıpları odağında mesele izah edilirken ikincisinde anlam merkezli bir yaklaşıma gidilmiştir.

4. Fuzûlî'nin 34, Bâkî'nin 64 yerde mahlasını zihafli bir şekilde kullandığı tespit edilmiştir. Buna karşılık Fuzûlî 342, Bâkî 385 yerde mahlasta zihaf yapmamıştır. Bâkî'nin kullandığı 142 adet Bâkıyâ şekli de zihaf yapılmayan kullanımlar çerçevesinde değerlendirilmiştir.

5. Şairlerin çoğunlukla belli vezinlerde mahlası zihafli bir şekilde kullandığı görülmüştür. Fuzûlî bu hususa daha fazla riayet etmiş, sadece 5 farklı aruz kalıbında mahlasta zihaf yapmıştır. En çok *Müctes-i müsemmen-i mahbûn-ı mahzûf* kalıbı olan *Mefâ'ilün Fe'ilâtün Mefâ'ilün Fe'ilün* vezninde mahlasını zihafli kullanmıştır. Sayıları çoğunlukta olan 13 farklı aruz kalıbında Fuzûlî mahlasında asla zihaf yapmamıştır. Mahlasını bazen zihafli bazen de zihafsız tercih ettiği ortak kalıp sayısı ise 3'tür. Aruz kalıplarına göre mahlasta zihaf yapma hususunda Fuzûlî oldukça tutarlı bir görünümde dir.

6. Bâkî ise 13 farklı aruz kalıbında mahlasını zihafli bir şekilde kullanmıştır. Bunlardan en çok Remel bahrinden iki vezinde zihafli kullanımı yoğunlaşır. *Remel-i müsemmen-i mahzûf* olan *Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün* kalıbında 21, *Remel-i müsemmen-i mahbûn-ı mahzûf* olan *Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilün* kalıbında 20 manzumede mahlasını zihafli bir şekilde kullanır. Bununla birlikte bu iki kalıp Bâkî'nin mahlasını en çok zihafsız kullandığı kalıplardandır. Bâkî 15 kalıpta mahlasını zihafsız kullanmıştır. Bunlardan 10 aruz kalıbında ise Bâkî mahlasını bazen zihafli bazen de zihafsız olarak tercih etmiştir. Bu durum mahlasta yapılan zihaf hususunda Bâkî'nin Fuzûlî kadar tutarlı olmadığını gösterir.

7. Fuzûlî ve Bâkî'yi bir arada değerlendirince şunlar tespit edilmiştir: Yalnızca çok nadir örnekleri bulunan *Mütekarib-i müsemmen-i sâlim* vezni olan *Fe'ülün Fe'ülün Fe'ülün Fe'ülün* ve *Hezec-i müsemmen-i ahreb* vezni olan *Mef'ülü Mefâ'ilün Mef'ülü Mefâ'ilün* kalıplarında her iki şair de mahlasını zihafsız kullanmıştır. Bunun yanında Türk şiirinde en çok kullanılan *Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün*, *Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilün*, *Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün* gibi meşhur aruz kalıplarında çoğunlukla mahlasta zihaf yapmadıkları görülür. Bu durumun, mahlasta yapılan zihafın belli kalıplarda daha çok tercih edildiğine dair somut bir veriyi ortaya koyduğu söylenebilir.

8. Anlam odağında yapılan inceleme neticesinde mahlasların "Ey!" gibi bir nida ifadesiyle birlikte zikredildiğinde daha çok zihafsız kullanıldığı tespit edilmiştir. "Ey Fuzûlî" ifadesinin daima mısra başında yer aldığı ve özellikle *Fâ'ilâtün* tefilesine tekabül ederek zihafı engellediği ortaya koyulmuştur. Bu ifadenin Bâkî'deki karşılığının Bâkıyâ şeklinde olduğu da belirtilmiştir.

9. Her iki şairin mahlaslarına bakıldığında Farsça terkinin ve Türkçe eklerle çekimlemenin zihaf konusunda önemli bir yere sahip olduğu tespit edilmiştir. Farsça terkinin giren veya Türkçe eklerle çekimlenen mahlasların büyük oranda zihaf yapılarak kullanıldığı ortaya koyulmuştur.

10. Mahlas kelimelerinin tevriyeli kullanımının ise zihaf konusunda belirleyici bir hususiyetinin olmadığı görülmüştür. Bunun sebebi olarak mahlasların tevriyeli kullanılabilmesi için daha çok yalın halde olması gerektiği görülmüştür. Mahlaslar ek aldığı zaman da daha çok zihafı bir şekilde kullanılmaktadır. Bu yüzden tevriyenin daha çok zihafa engel olduğu söylenebilir.

Yapılan incelemenin sonuçlarına göre Osmanlı şairlerinin mahlasta yaptıkları zihaf hususunda da mümkün olduğunca bilinçli bir yol izlediklerini söylemek mümkündür. Bu çalışma sonunda aslında sadece iki şairi ilgilendiren bir analiz yapılmamıştır. Mahlasının sonu nispet îsiyle biten bütün şairlerin mahlasta yaptığı zihaf uygulamasının keyfiyetiyle ilgili yapılacak araştırmalar için bu çalışmada belirli bir çerçeve de sunulmaya çalışılmıştır.

Kaynakça

- Akün, Ömer Faruk. “Divan Edebiyatı”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. C 9 / 389-427. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1994.
- Aslan, Üzeyir. “Aruz Fer’leri Arasındaki Farklar”. *TÜRÜK Uluslararası Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi*, 9/27 (2021), 58-82.
- Aydemir, Yaşar. “Aruz-Prozodi İlişkisi ve Aruzla Yazılmış Metinleri Taktiye Uygun Okumak/Okutmak”. *Prozodi (Bürün Bilimi) ve Konuşma Çalıştayı Bildirileri*, Editör: İsmet Çetin, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2020.
- Belenkuyu, Bekir. “Aruz Vezninin Kullanıldığı Manzumelerde Mısraın Son Hecesi”. *New Era International Journal Of Interdisciplinary Social Researches*, 7/16 (2022), 61-71.
- Birici, Sevim. “Ahmed-i Dai'nin Mahlas Beyitlerinde Hüsn-i Tahallus”. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 20/2 (2010), 79-90.
- Dilçin, Cem. *Fuzulî Divanı Üzerine Notlar (Studies on Fuzulî's Divan)*. Harvard Üniversitesi Yakınoğu Dilleri ve Medeniyetleri Bölümü, Cambridge, 2001.
- Dilçin, Cem. *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2009.
- Doğan, Muhammet Nur. *Fuzulî Leylâ ve Mecnun – Metin, Düzyazıya Çeviri, Notlar ve Açıklamalar–*. İstanbul: Yelkenli Kitabevi, 2018.
- Gider, Mahmut. “Bâkî ve Fuzûlî Divanlarında Deniz Tasavvuru”. *KÜLLİYAT Osmanlı Araştırmaları Dergisi*, 3, (2017), 22-36.
- Kaplan, Hasan. *Bâkî'nin Ses Dünyası*. İstanbul: Dün Bugün Yarın Yayınları, 2017.
- Kaplan, Hasan. “Fuzûlî'nin Gazellerinde Aruz Uygulamaları: Fuzûlî'nin Med Kullanımının Bâkî'yle Mukayesesi”. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 7/2 (2018), 837-876.

- Kılınç, Abdülhakim. *Fuzûlî Dîvânı*. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2021.
- Kınay Civelek, Nilay. “Zekâya Bağlı Bir Sanat Hüsni Tahallüs ve Hayâlî Bey’in Gazellerinde Kullanımı”. *Turkish Studies - Language and Literature*, 16/2 (2021), 1481-1491.
- Kuzu, Fettah. “Aşk ve Şiir Bağlamında Mahlas Beyitlerinden Hareketle İki Şair İki Şiar: Fuzûlî ve Bâkî’de Aşk ve Şiir”. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim (TEKE) Dergisi*, 7/1 (2018), 148-161.
- Küçük, Sabahattin. *Bâkî Dîvânı -Tenkitli Basım-*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2019.
- Öztekin, Özge. “Divan Şiiri ile Deyişbilim Arasında Yapısal Bir Köprü: Fuzûlî ve Bâkî Divanlarında Yer Alan Biçimbirimsel Yinelemeler”. *Türkbilig*, 3 (2002), 83-105.
- Şahin, Ebubekir Sıddık. “Şiirin Üç Güzeli Hüsni Matla’ Hüsni Tahallüs Hüsni-i Makta”. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 62/1 (2022), 666-685.
- Tarlan, Ali Nihad. *Fuzûlî’nin Farsça Divanı*. İstanbul: Millî Eğitim Basımevi, 1950.
- Yağcıoğlu, Songül (Aydın). *Fuzûlî ve Bâkî Divanlarının Karşılaştırılması*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2009.
- Yağcıoğlu, Songül (Aydın). “Fuzûlî ve Bâkî Divanlarında Aşk Anlayışı ve Sevgili Tipi”. *Journal of Turkish Studies*, 5/3 (2010), 559-587.
- Yıldırım, Ali. “Tezkirelerin Işığında Divan Edebiyatında Mâhlas”. *Erdem*, 12/36 (2000), 1055-1119.
- Yıldırım, Ali. *Divan Edebiyatında Mahlas ve Mahlas-nâmeler*. Ankara: Akçağ Yayınları, 2006.